

Forma muzyczna

Scenariusz lekcji dla gimnazjów, odc. 5/7

Materiały:

- film z cyklu *Muzykoteka szkolna* – dla uczniów gimnazjum, odcinek 5 pt. [Żeby nie było nudno](#)
- prezentacja multimedialna
- nagrania następujących utworów:

- S. Reich *Six Pianos*

- J. F. Haendel: aria *Piangerò la sorte mia* z opery *Juliusz Cezar*

- H. Purcell *Rondo* z suity *Abdelazar*

- W. A. Mozart *Wariacje na temat „Ah, vous dirai-je, Maman”*

- F. Chopin *Sonata b-moll*, cz. I

- C. Janequin *La guerre*, cz. II

Przebieg lekcji:

1. Wprowadzenie SLAJD NR 1, 2 – dwa paradygmaty kształtowania formy muzycznej

- Lekcję zaczynamy od prezentacji fragmentów utworu pt. *Six Pianos* Steve’a Reicha – prezentujemy początek, potem przeskakujemy parę minut do przodu (mówiąc o tym głośno) – znów słuchamy, potem znowu do przodu, słuchamy itd. Prosimy uczniów o komentarz. Prawdopodobnie pojawią się opinie, że to jest „w kółko to samo”. **SLAJD NR 3** Potwierdzamy, po czym wyjaśniamy, że utworów pisanych w podobny sposób (tj. opartych na prezentowaniu w kółko tego samego lub bardzo podobnego materiału) skomponowano bardzo dużo. Pytamy uczniów, jaka (ich zdaniem) intencja przyświeca kompozytorom tworzącym tak monotonne dzieła. W razie potrzeby podpowiadamy: taka muzyka ma charakter transowy, myślenie kategoriami przyczynowo-skutkowymi ulega wówczas zawieszeniu, słuchacz ma niejako „wyjść poza czas”, a muzyka ma mu w tym pomóc **SLAJD NR 4**. Tego typu utwory często nie mają wyraźnego początku i zakończenia, można je przerwać w dowolnym momencie.
- Wskazujemy na fundamentalną cechę tego rodzaju muzyki: brak zmienności.
- Wyjaśniamy, że większość muzyki klasycznej powstała jednak w oparciu o założenie zupełnie przeciwne, czyli: zmienność **SLAJD NR 5**. Tego typu kompozycje tworzą zamkniętą całość z wyraźnie określonym początkiem i końcem, a w ich przebiegu bez przerwy coś się dzieje, zmienia, wydarza.
- Wprowadzamy pojęcie formy muzycznej **SLAJD NR 6**: to budowa utworu, następstwo kolejnych faz pozostających ze sobą w określonych relacjach, np. kontrastu, powtórzenia, przekształcania.
- Wyjaśniamy, że kompozytor tworząc utwór, musi wymyślić dla niego formę, która będzie najbardziej odpowiednia do tego, co chce wyrazić (np. określonych emocji, przeżyć, stanów ducha). Może wówczas stworzyć formę zupełnie nową, może też jednak posłużyć się jedną z już istniejących. Na przestrzeni wieków ukształtowała się grupa form, które zdobyły sobie szczególnie dużą popularność – o kilku z nich opowie Kompozytor na filmie, który za chwilę obejrzymy, prosimy uczniów o uważne słuchanie.

2. Prezentacja filmu *Muzykoteki*

3. Omówienie podstawowych form muzyki klasycznej

- Przypominamy, że za jedną z podstawowych form muzyki klasycznej Kompozytor uznał tzw. formę ABA. Ten skrót oznacza, że utwór ma budowę 3-częściową: części skrajne są takie same (lub bardzo podobne), zaś środkowa jest w stosunku do nich kontrastująca **SLAJD NR 7**. Prezentujemy przykład muzyczny – arię Haendla z opery *Juliusz Cezar* (część ostatnią możemy ewentualnie zaprezentować we fragmencie).
- Zasadę kontrastu wykorzystuje również inna forma, jest nią rondo. W rondzie występuje fragment (tzw. refren),

który powraca co jakiś czas. Jego kolejne pokazy przeplatane są różnorodnymi częściami (tzw. kupletami), które zwykle się nie powtarzają, za każdym razem słyszymy inny kuplet, kontrastujący w stosunku do refrenu. **SLAJD NR 8**
Prezentujemy przykładowy schemat: ABACA, a następnie przykład muzyczny – rondo Purcella.

- Prosimy uczniów, by przypomnieli sobie, jak Kompozytor opowiadał o wariacjach. Mamy temat i szereg kolejnych wariacji. Temat to główny bohater muzycznej opowieści, w kolejnych wariacjach ukazuje się w innym przebraniu. Czyli: temat jest przekształcany na rozmaite sposoby, zawsze jednak daje się go jakoś rozpoznać **SLAJD NR 9**. Słuchamy fragmentu wariacji Mozarta (temat i 3 lub 4 wariacje).
- Istnieje jeszcze jedna często wykorzystywana forma, o której warto wspomnieć, zwana (niezbyt ściśle) allegrem sonatowym (wyjaśniamy, że pierwszy człon tej nazwy wywodzi się od włoskiego określenia tempa, w którym utwór ten zwykle był grywany). Jej istotę stanowi konflikt dwóch tematów. Odwołując się do metafory zaproponowanej przez Tomasza Gwincińskiego: pojawia się jeden z bohaterów – postać energiczna, czasem wręcz porywczą i gwałtowną, to temat pierwszy. Po chwili pojawia się ktoś zupełnie inny, drugi bohater – łagodny, spokojniejszy, czasem zadumany – to temat drugi. Gdy obydwaj bohaterowie zostaną już przedstawieni (tę część nazywamy ekspozycją), następuje najbardziej burzliwy fragment tej formy, tzw. przetworzenie, w którym słyszymy fragmenty obydwu tematów prezentowane w sposób bardzo burzliwy, jakby kłóciły się ze sobą. I wreszcie trzecia faza, podobna do pierwszej (zwana reprzyzą) – tematy są pogodzone, choć każdy pozostaje sobą i zachowuje swój charakter **SLAJD NR 10**. Prezentujemy fragment części pierwszej *Sonaty b-moll* Chopina (do przetworzenia włącznie, przy braku czasu można zacząć od powtórki ekspozycji, nie od samego początku).
- Prosimy uczniów, aby przypomnieli sobie, czym uczestnicy filmowego eksperymentu zajmowali się na końcu. Odpowiedź: komponowali, projektowali formę dla swojego utworu. Zwracamy uwagę, że układając formę, kierowali się pewnym założeniem pozamuzycznym: 3 fazy planowanego utworu miały odzwierciedlać następstwo pór dnia (i nocy) w mieście. Wyjaśniamy, że takie podejście nazywamy programowością, tzn. muzyka programowa to taka, której towarzyszy jakaś określona treść pozamuzyczna – w tym wypadku opowieść o dźwiękach miasta w rytmie zmieniających się pór dnia. Forma utworu programowego może odpowiadać którejś ze znanych form klasycznych (w tym przypadku ABA), ale może być też zupełnie inna, uzależniona w swym przebiegu od pozamuzycznej narracji **SLAJD NR 11**. Prezentujemy przykład muzyczny – drugą część chason *La guerre* Janequina (wspominając, że treścią utworu jest tu opis bitwy).

4. Wizualizacje

- Proponujemy uczniom zabawę. Dzielimy klasę na 4 grupy. Każda ma za zadanie przygotować ruchową wizualizację jednej z czterech form, o których dziś mówiliśmy (ABA, rondo, wariacje, allegro sonatowe) **SLAJD NR 12**. Udział jakichkolwiek efektów muzycznych wykluczamy! Ma to być zaprezentowane wyłącznie w postaci ruchowej – tańca, gestu, pantomimy, ewentualnie dramy – w sposób jak najbardziej czytelny.
- Przygotowane i zaprezentowane przez poszczególne grupy układy nagradzamy brawami, na koniec uczniowie wybierają najciekawszą prezentację.

Anna Pęcherzewska-Hadrych

Załączniki:

1) Prezentacja - do pobrania [tutaj](#)